

Pražák, Richard

V čele maďarské revoluce

In: Pražák, Richard. *Lajos Kossuth*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 1994, pp. 35-55

ISBN 8021009276

Stable URL (handle):

<https://hdl.handle.net/11222.digilib/132157>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI
ARTS

Masarykova univerzita
Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts,
Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

Kossuthovy spolubojovnice Zuzany Meszlényiové Rudolf se v polovině prosince 1847 vážně nachladil, když v tuhých mrazech přišel v Pešti nemocen na protestní protirakouské shromáždění, poté dostal prudký zánět mozkových blan a následkem toho zemřel počátkem ledna 1848. Již 14. ledna 1848 požadoval Kossuth připojení Sedmihradska k Uhrám a 7. února téhož roku zrušení vládou vnuceného administrátorského systému. Jednání uherského sněmu se ještě v únoru 1848 zabývalo nekonečnými diskusemi o tzv. městské reformě, jež přišla na pořad sněmu již v letech 1843 – 1844 s cílem zvýšit počet zástupců uherských měst na zemském sněmu podle majetkového cenzu.

V čele maďarské revoluce

1. března 1848 přišla z Vídně do Uher zpráva o únorové revoluci ve Francii a 2. března se Kossuth dohodl se svým dávným odpůrcem Istvánem Széchenyim na nutnosti zřídit odpovědné maďarské ministerstvo. Ve své slavné sněmovní řeči z 3. března 1848 požadoval již Kossuth uzákonění všeobecného rozdělení břemen, osvobození poddaných s náhradou statků, politická práva lidu i řešení otázky zastoupení měst na sněmu a jmenování odpovědné parlamentní vlády. Kossuthova řeč byla ihned přeložena do němčiny a na ulicích Vídně ji oslavovali jako počátek revoluce. K oslavám se připojila 10. března slavnostním průvodem také bratislavská sněmovní mládež.

Po Kossuthově vystoupení v dolní tabuli uherského sněmu v Bratislavě počátkem března 1848 se rozhodl Opoziční kroužek (Ellenzéki Kör) pro petici uherskému sněmu. Tato petice

obsahovala nejdůležitější požadavky reformního hnutí, které podle Kossuthova návrhu v konečné podobě koncipoval 11. března 1848 ve dvanácti bodech představitel radikálního křídla József Irinyi. Dvanáct bodů obsahovalo tyto požadavky:

1. svobodu tisku a zrušení cenzury, 2. vznik odpovědného ministerstva pro Uhry se sídlem v Budíně a v Pešti, 3. každoroční zasedání uherského sněmu v Pešti, 4. rovnost před zákonem v ohledu občanském i náboženském, 5. zřízení národní gardy, 6. všeobecné zdanění, 7. zrušení poddanství, 8. ustavení poroty a lidové zastoupení, 9. založení národní banky, 10. přísahu vojáků na uherskou ústavu, zákaz vysílat domácí vováky z Uher do ciziny a cizí do Uher, 11. propuštění politických vězňů, 12. unii Uher se Sedmihradskem. S dvanácti body se den poté na shromáždění v peštské kavárně Pilvax ztotožnila i radikálně demokratická mládež a po vítězství vídeňské revoluce 13. března 1848 a abdikaci Metternichovců přijal uherský sněm o den později Kossuthovy návrhy z 3. března 1848 a rozhodl se vyslat do Vídně deputaci, která je měla osobně předložit ve formě zvláštní adresy císaři. V nastalém nadšení si podal Kossuth ruku se Széchenyim a další den v 10 hodin dopoledne vyrazila deputace 72 poslanců uherského sněmu v čele s Kossuthem lodí z Bratislavy do Vídně.

Dne 15. března došlo k revolučnímu vystoupení peštského lidu, při němž básník Sándor Petőfi recitoval před Landererovou tiskárnou v Pešti, v níž se tisklo dvanáct bodů, Píseň národa se známým refrémem „přisaháme na boha Maďarů, otroky víc nebudeme.“ Mohutné shromáždění před Národním muzeem v Pešti pak slavnostně vyhlásilo dvanáct bodů jako základní požadavky maďarské revoluce. Shromáždění vyslalo delegaci k uherské místodržitelské radě na Budín a vynutilo si na ní zrušení cenzury a propuštění známého maďarského revo-

lucionáře Mihálye Táncsicse. Rozhodlo také o vyslání deputace na uherský sněm do Bratislavy, kde měla jménem pešťského lidu prosadit přijetí dvanácti bodů. Začala se formovat národní garda a po slavnostním večerním představení národního maďarského dramatu Józsefa Katony Bán Bánk v Národním divadle v Pešti, na němž zazněla Marseillaisa i Pochod Rákócziho, požadovali studenti 16. března autonomii pešťské univerzity. Mezitím deputace uherského sněmu v čele s Kossuthem předala ve Vídni sněmovní adresu císaři Ferdinandu V. a vídeňská vláda pod vedením následníka trůnu Františka Karla 17. března 1848 pod dojmem zpráv o vítězství revoluce v Pešti souhlasila s ustavením odpovědného uherského ministerstva v čele s hrabětem Lajosem Batthyányem.

Po pešťských událostech, kde udávali tón radikálové, a snaže rakouské vlády získat na svou stranu umírněné konzervativce, pokládal Kossuth za nejdůležitější udržet jednotu opozičního hnutí jako hlavní předpoklad dalšího rozmachu maďarské revoluce. 19. března 1848 přišli zástupci pešťských radikálů do Bratislavy a žádali, aby národní shromáždění se přesunulo do hlavního města Uher. Jménem dolní tabule uherského sněmu jim odpověděl Lajos Kossuth, který prohlásil 15. březen 1848 pouze za jeden z významných projevů národního hnutí a popřel vedoucí úlohu Budína a Pešti v revoluci. Jeho řeč obsahovala jak chválu mladých radikálů, tak i hrozbu jejich aspirací na vedoucí roli v revolučním hnutí, v němž měla pevně moc v rukou maďarská šlechta a nechodlala se o ni s nikým dělit. 22. března projednávalo národní shromáždění vznik národních gard a o den později obsazení jednotlivých ministerstev odpovědné maďarské vlády, jejímž předsedou se stal Lajos Batthyány. Ve vládě měli převahu představitelé liberální opozice, nejradikálnější z nich byl Lajos Kossuth (ministr fi-

nanci), nejmírněnější vůdce centralistů baron József Eötvös (ministr školství a náboženských záležitostí). Dalšími členy vlády se stali významný představitel reformního hnutí a umírněný protipól Kossuthův Ferenc Deák (ministr spravedlnosti), ideový blíželec, ale později osobní zarytý odpůrce Kossuthův Bertalan Szemere (ministr vnitra), stoupenec Deákův Gábor Klauzál (ministr zemědělství, průmyslu a obchodu). K opozičnímu hnutí nepatřil plukovník László Mészáros (ministr vojenství), jmenovaný do této funkce až poté, když se Bátorým pro ni nepodařilo získat žádného z c. k. generálů maďarského původu. Ministrem dopravy a veřejných prací byl ustanoven přívrženec střední cesty hrabě István Széchenyi, odpůrce Kossuthův, který si zapsal v den svého jmenování ministrem 23. března 1848 do deníku slova: „Právě jsem si podepsal rozsudek smrti.“ Kuriozitou v revoluční vládě byl ministr pro styk s rakouským dvorem, zarytý konzervatívec a někdejší spolupracovník Metternichův, nejbohatší muž Uher, kníže Pál Esterházy, který každý spis podepisoval jako ministr zahraničí Uher, což překvapivě respektoval i rakouský ministr zahraničí kníže Ficquelmont, který tituloval Esterházyho jako „königlich ungarischen Minister der Äußern.“

Právní kodifikaci revolučních vymožeností a vyvrcholení prvního vzestupného období maďarské revoluce přinesly tzv. dubnové zákony, schválené uherským sněmem 11. dubna 1848. Bylo jimi uznáno nové právní i správní uspořádání v Uhrách, kdy bylo zrušeno Uherské místodržitelství a Uherská dvorská kancelář jako nástroje habsburského absolutismu. Dubnové zákony uzákonily zrušení feudálních služebností se státní náhradou, tj. zrušení poddanství, roboty i zemčpanského de-vátka, přinesly rozšíření volebního práva do uherského sněmu na základě lidového zastoupení, omezeného finančním cen-

zem, domovskou příslušností i věkem (nejméně 20 let s právem volit a nejméně 24 let s právem být volen). Dubnové zákony stanovily počet poslanců v národním shromáždění (377 pro Uhry a 69 pro Sedmihradsko). Zavedly všeobecné zdanění s platností od 1. listopadu 1848, zrušily aviticitu a potvrdily občanské svobody. Tiskový zákon deklaroval svobodu tisku a zrušení cenzury, jež se vztahovalo i na divadla, dále byla vyhlášena svoboda výuky a náboženského vyznání. Na ochranu veřejného pořádku byla zřízena národní garda a byla upravena i samospráva měst a obcí, jež se vztahovala na svobodná královská města, šestnáct spišských měst i na obce se soudní pravomocí prvního stupně. Dne 14. dubna se nově ustavená uherská vláda přestěhovala do Pešti a o den později zrušila v uherských župách Habsburky vnucený administrátorský systém.

Na činnosti uherské vlády se od počátku velmi výrazně podílel Lajos Kossuth, a to nejen v otázkách finančních, které spadaly bezprostředně do jeho kompetence, ale i v dalších záležitostech. Z hlediska jeho rezortu bylo nejdůležitější uchovat dobrý vztah k Rakouské národní bance, zajistit pro Uhry a především pro uherskou armádu dostatek peněz a usilovat o vyvážený daňový systém. K tomu účelu nařídil Kossuth zákaz vývozu zlatých a stříbrných peněz, k zvýšení příjmů pro armádu zavedl vojenskou daň, k zlepšení ražby peněz zřídil funkci státního komisaře (stal se jím Péter Géczy), dohlízejícího na práci kremnické mincovny i obdobných středisek v Banské Štiavnici a v Banské Bystrici. 17. května 1848 vypsál Kossuth předplatné na Kossuthův zpravodaj (Kossuth Hírlapja), který měl prosazovat Kossuthovu linii ve službách revoluce. Kossuth si přál toto osobní fórum proto, že ve vládě měl mnoho nepřátel a ne všichni sdíleli jeho představu nekompromisní konfrontace

s rakouskou vládou. Jeho list měl tvořit doplněk, ale do značné míry i protiváhu oficiálnímu orgánu uherské vlády, který se nazýval Věstník (Közlöny).

Na jaře 1848 se dostala do popředí zájmu v Uhrách národnostní otázka. Požadavky slovenského národa byly formulovány pod vedením štúrovců na lidových shromážděních v Liptovském Mikuláši (28. března 1848) i Brezové (28. dubna 1848) a znovu na mikulášském shromáždění 10. května 1848, na němž byly vypracovány Žádosti slovenského národa, požadující rovnoprávnost všech národů Uher, svolání národních sněmů, užívání slovenštiny ve slovenských župách, městech i obcích atd. Již 25. března 1848 vystoupili se svými požadavky na národním shromáždění v Záhřebu i Chorvati, kteří požadovali svolání chorvatského sněmu na květen, sjednocení Dalmácie a Vojenské hranice s Chorvatskem a Slavonskem, jmenování Josipa Jelačiće chorvatským bánem aj. Ve stejné době se ozvali také uherští Srbové a sedmihradští Rumuni, kteří rovněž požadovali rovnoprávnější postavení s Maďary uvnitř Uher a Sedmihradska, zajištění národních práv včetně uplatnění jejich jazyka ve veřejné správě i ve školství. Srbské národní shromáždění ve Sremských Karlovcích 14. dubna 1848 již přímo požadovalo zřízení autonomního srbského vojvodství z území temešského Banátu, Báčky, Srčmu a Baraně.

Ani uherský sněm, ani uherské odpovědné ministerstvo však nejevily ochotu přistoupit na požadavky jednotlivých národů Uher. Kossuth při přijetí srbské delegace odmítl uznat Srby za samostatný národ v Uhrách a Batthyányho vláda hned po své první schůzi 12. dubna 1848, konané ještě v Bratislavě, se rozhodla vyslat do žup se slovenským obyvatelstvem vládní zmocněnce s cílem potlačit slovenské hnutí a po květnovém shromáždění Slováků v Liptovském Mikuláši vydala na Hurba-

na, Hodžu a Štúra dokonce zatykač, takže museli uprchnout do Českých zemí. Také jmenování Jelačice chorvatským bánem pobouřilo uherskou vládu, která ustanovila hlavním županem záhřebské župy vůdce unionistické strany Antuna Josipoviće. Téměř ve stejnou dobu se ujal své funkce Jelačić, který odmítl přijímat příkazy od uherské vlády a ke změně stanoviska jej nepřivedla ani mise královského komisaře Hrabovszkého zinscenovaná uherskou vládou. Vzhledem ke stále reálnějšímu maďarsko – chorvatskému konfliktu stáhla uherská vláda maďarské jednotky z Haliče a koncem dubna 1848 se rozhodla postavit deset praporů národních gard jako základ nezávislé uherské armády (jejím příslušníkům se říkalo honvédi – obránci vlasti), jež měla v dané chvíli působit zejména jako hrozba proti odstředivým snahám nemaďarských národů Uher.

Zároveň s národnostní otázkou se zostřovaly vnitřní rozpory v maďarském politickém táboře. Ustavení odpovědné uherské vlády přivedlo do stavu jednotlivých ministerstev zejména některé představitelé maďarského reformního opozičního hnutí, ovšem přešla sem i část konzervativců nakloněných maďarským národním snahám a dokonce i část úředníků bývalé Uherské královské kanceláře ve Vídni. Největším ministerstvem co do počtu pracovníků bylo ministerstvo financí v čele s Kossuthem, jež se stalo jádrem veškeré činnosti a na němž záležel zdar vládního podnikání. Když v dubnu 1848 panovník žádal, aby uherská vláda převzala umořování čtvrtiny úroků státního dluhu, byl rozhodně odmítnut. Maďaři usilovali pod vlivem Kossuthovým o finanční nezávislost na Vídni. V květnu 1848 dal Kossuth vytisknout maďarské bankovky, lidově nazývané kossuthovky, a vyhlásil za tím účelem rozsáhlou státní půjčku. Kossuthovy snahy o větší národní nezávislost i ve vě-

cech hospodářských nesdíleli však všichni ministři uherské vlády, např. ministr dopravy István Széchenyi a také předseda vlády Lajos Batthyány se snažili zbytečně nevyostřovat rozpory s vídeňským dvorem, neboť chtěli získat jeho podporu proti Chorvatům. Byli za svou umírněnost kritizováni radikálně demokratickými kruhy i hlavním kritikem uherské vládní politiky v maďarském politickém táboře levicovým liberálem Pálem Nyárym. V květnu a v červnu 1848 vzrostla úloha radikálně orientovaných revolučních klubů a sílila kritika oportunních tendencí. Kromě zaměstnávání staré císařské byrokracie ve službách uherských ministerstev zazlívaly revoluční kluby Batthyánymu zejména to, že ponechal ve funkcích vysoké c. k. důstojníky v uherských posádkách a postupoval líně i při zřizování a vyzbrojování národní gardy. Dne 10. května 1848 se revolučně naladěné zástupy shromáždily před sídlem vrchního budínského velitele barona Ledercera a požadovaly po něm vydání zbraní pro uherskou národní gardu. Když dal Lederer do davu střítet, akce přerostla v politickou demonstraci. Její účastníci požadovali zatčení Ledercera i dalších rakouských důstojníků, okamžitý návrat maďarských oddílů z Itálie a ustavení nové revoluční vlády v čele s Kossuthem a Nyárym. Lederer mezitím uprchl z Uher a Batthyány, aby lid uklidnil, nařídil, aby všechny vojenské posádky v Uhrách přisahaly na uherskou ústavu.

Mezitím se vyhrotila revoluční situace i ve Vídni a císař s celým dvorem byl nucen 17. května 1848 uprchnout do Innsbrucku. Naopak rakouský polní maršálek Radecký získal v prvních květnových dnech významné vítězství nad Sardinii a italskými revolucionáři, situace v Itálii se začala obracet ve prospěch Rakouska. V této chvíli Batthyány nabídl Ferdinandovi ochranu a pozval jej do Budína. Snad právě tento postoj uherské

vlády vedl panovníka k větší povolnosti vůči maďarským návrhům a 10. června 1848 odvolal z funkce chorvatského bána Jelačiće, i když rakouská vláda s jeho pomocí proti maďarské revoluci nadále počítala. Krátce nato vypuklo pražské červnové povstání a došlo k bojům mezi Srby a Maďary. V Uhrách bylo vyhlášeno stanné právo a za této situace se zde konaly i první lidově zastupitelské volby do uherského parlamentu, který přesídlil do Pešti. Princip lidového zastoupení měl však jen velmi omezenou platnost, uherských voleb se pro vysoký majetkový i vzdělanostní cenzus mohlo zúčastnit jen 6–8 % mužského obyvatelstva Uher (ženy a osoby neznalé maďarštiny byly z voleb vyloučeny). Ve volbách překvapivě propadli radikálové, např. básník Sándor Petőfi. Parlament se téměř bez výjimky skládal z příslušníků předbřeznové opozice, 72 % jeho členů náleželo k statkářské šlechtě (převážná většina k střední šlechtě, jen 26 poslanců k šlechtě vyšší), 25 % k měšťanům a inteligenci a pouze dva poslanci vyšli z řad poddaných. Nemaďarské národy Uher zastupovali tři uherští Rumuni, dva Slováci a několik sedmihradských Sasů. Naprostá byla absence Chorvatů.

Nově zvolený uherský zastupitelský orgán zahájil svou činnost 5. července 1848 ve stínu hrozby Jelačićova útoku proti Uhrám. Chorvatský sabor nepřijal na svém zasedání 21. června panovníkovo rozhodnutí o odvolání Jelačiće z funkce chorvatského bána a o několik dní později jej pověřil diktátorskými pravomocemi. Proto také Kossuth v proslulé řeči na uherském sněmu 11. července 1848 vyhlásil heslo „Vlast je v nebezpečí!“ a na jeho výzvu odhlasoval parlament odvod dvou set tisíc vojáků a 42 milionů úvěru na vybudování armády. Na sněmu se sice ozvaly hlasy pro nezávislost Chorvatska (László Teleki 22. července 1848), avšak zároveň pochybovaly v té věci o jednotné

vůli chorvatského národa a popíraly, že Jelačić jako spojenec dvorské kamarily zastupuje chorvatské národní zájmy. Mezitím proběhly na sněmu také diskuse o požadavku vídeňského dvora na vyslání vojáků z Uher do Itálie na potlačení italského národně osvobozenického hnutí. Na svém zasedání 13. července 1848 rozhodla většina uherské vlády o splnění žádosti dvora, ovšem vázala je na podmínku, že císař jako uherský král přesídí s celým dvorem do Budína. Tento požadavek podepřel i Kossuth, žádal však na Vídni pevné záruky. A tak návrh, který byl posléze předložen národnímu shromáždění, znamenal ve skutečnosti odmítnutí císařova požadavku, neboť jej vázal na těžko splnitelné podmínky. Uhry byly ochotny vyslat požadovaných 40.000 vojáků jen v případě, povede-li to k míru s Lombardskem a Benátkami, a budou-li „zároveň respektovány požadavky italského národa i důstojnost habsburského trůnu“. Vojáky byli Maďaři ochotni poslat ovšem jenom v tom případě, bude-li v Uhrách zajištěn mír a suverenity země, což bylo namířeno zejména proti Jelačićovi. Přesto se však proti vládnímu návrhu zvedl značný odpor, a dokonce i umírněný člen vlády József Eötvös ve své řeči v národním shromáždění 20. července 1848 prohlásil, že souhlasí s hlasy ve prospěch nezávislosti a svobody Itálie, a dodal, že „zájem svobody je natolik společný všem národům, že je nejen povinností, ale i hlavním zájmem všech svobodných národů usilovat o likvidaci útlaku, kdekoli se vyskytne.“ Přes všechny námitky byl však vládní návrh posléze uherským sněmem 22. července 1848 schválen 223 hlasy proti 36, což ukazovalo na oslabení pozice radikálů a levicových liberálů v lidově zastupitelském sboru.

V duchu argumentace pro uherský vládní návrh na pomoc Rakousku v boji s Itálií, Kossuth ve svém článku v listu Kossuth Hírlapja 29. července 1848 vybídl císaře, aby přesídlil z Inns-

brucku do Budína. V článku očekávané připojení Rakouska k Německu vyjadřovalo spíše skutečnost, že přání bývá otcem myšlenky, a Kossuth ve svém projevu na uherském sněmu 3. srpna 1848 zřejmě přecenil i ochotu frankfurtského všeneckého shromáždění jednat s Uhrami jako se samostatným státem. Mnohem reálnější byly v tomto projevu jeho obavy z protimaďarského uplatnění rakouské politiky „rozděl a panuj“. Potvrdila je i řeč rakouského ministra vnitra Doblhoffa v rakouském parlamentu 8. srpna 1848, jež hrála na národnostní strunu a zdůraznila stejná práva všech národností a odpor k jakémoliv supremaci.

Události dostaly rychlý spád po vítězství Radeckého nad Italy v bitvě u Custozy 25. července 1848. Ve Vídni se rozhodli pro podporu Jelačiče (požadovanou proti vůli dvora již dříve rakouskou vládou) a čekali na vhodnou příležitost k zásahu. Také na maďarské straně sílily vojenské přípravy, 13. srpna 1848 nařídil ministerský předseda Batthyány dobrovolné organizování národních gard a 15. srpna posílá Kossuth londýnskému pověřenci uherské vlády pokyny k nákupu zbraní a k jednání o britskou půjčku. 19. srpna již Kossuth požadoval v uherském parlamentě „ustavení vojenských sil, potřebných k obraně země“ a pokračovala výstavba maďarských dobrovolnických oddílů. 23. srpna přijal uherský sněm většinou 226 proti 117 hlasům usnesení o zařazení většiny nováčků do nově vytvářených honvédských oddílů a menšiny do tzv. třetího sledu řádné rakouské armády, jehož oddíly byly tehdy rozloženy v Uhrách. O tři dny později schválil sněm zvýšení úvěru ze 42 na 61 milionů forintů. Nato přešla do protiofenzívy i rakouská vláda, která v přípise panovníkovi z 27. srpna 1848 požadovala likvidaci samostatných uherských ministerstev financí a vojenství.

Koncem srpna snahy o dohodu s Vídní zcela selhaly a po císařově memorandu z 31. srpna, v němž se praví, že dubnové zákony, zplnomocnění palatina k zastupování krále v Uhrách i uherské odpovědné ministerstvo, jsou v rozporu s pragmatickou sankcí, je jasné, že konflikt mezi Uhrami a Rakouskem je neodvratný. Kossuth se pokusil ještě vyjednávat a na jeho návrh byly uherským sněmem schváleny delegace pro jednání s Chorvaty i s Vídní, tato jednání však byla již zcela bezpředmětná. 4. září 1848 císař znovu potvrdil v jeho funkcích bána Jelačiče a dal mu volnou ruku v jeho boji proti uherské vládě. Ve dnech 5. – 9. září odešli z vlády všichni umírnění ministři (Esterházy, Széchenyi, Eötvös) a 10. září nabídl svou rezignaci také předseda vlády Lajos Batthyány. Když 11. září armáda bána Jelačiče překročila hranice Uher, abdikovala celá Batthyányho vláda a ztroskotal i pokus palatina Štěpána o uchopení moci. V maďarském politickém táboře došlo k diferenciaci mezi kompromisnickými živly a stoupenci ozbrojeného odporu, do jejichž čela se postavil Lajos Kossuth. Ve svém projevu v uherském sněmu 15. září vystoupil Kossuth s myšlenkou utvořit výbor na obranu vlasti, který byl nejprve (21.9.) organizován jako poradní sbor ministerského předsedy, ale po odjezdu Batthyányho do Vídně jej pověřil uherský sněm řízením země.

Celozemský uherský výbor obrany vlasti (Országos Honvédelmi Bizottmány) se stává rychle centrem nové revoluční moci. Lajos Kossuth vydal jeho jménem proklamaci vyzývající maďarské vojáky v cizině k návratu do vlasti a ve dnech 24. – 26. září podnikl slavnou cestu středisky Alföldu, kde vybízel Maďary k lidovému povstání a k hromadnému vstupu do maďarské revoluční armády. V téže době – 25. září – císař Ferdinand V. zrušil Batthyányho pověření předsedou uherské

vlády a jmenoval vrchním velitelem rakouské armády v Uhrách a zplnomocněným královským komisařem v této zemi polního maršálka Franze Philippa Lamberga. Na Kossuthův návrh prohlásil uherský sněm 27. září Lambergovo jmenování za nezákonné. O den později byl Lamberg při příjezdu do Pešti rozlíceným davem zabit. (Šlo o určité nedorozumění, neboť Lamberg nebyl zaměřen vysloveně protimaďarsky a hodlal přibrzdit nejen maďarskou revoluci, nýbrž také uherské tažení bána Jelačice.)

29. září 1848 se podařilo maďarské revoluční armádě porazit u Pákozdu postupující Jelačicova vojska a zachránit tak Budín a Pešť. Moc postupně přejímá Celozemský výbor obrany vlasti, Kossuth pokračuje ve svých cestách po Uhrách a všude získává dobrovolníky do maďarské armády. Pronáší přítom řadu skvělých projevů, z nichž nejznámější je jeho řeč 4. října v jihouherském Segedíně, odkud posílá výzvy do okolních i vzdálenějších žup Békes, Csanád, Bihar a Szatmár. 6. října se loučí se Segedínem a přes Kecskemét se vrací do Budína a Pešti, kde se 7. října vyslovuje odmítavě k císařovu manifestu z 4. října, v němž císař potvrdil Jelačice ve funkci vrchního velitele v Uhrách, rozpustil uherský sněm a vyhlásil pro Uhry stanné právo. Kossuth navrhuje pokládat každého, kdo bude poslušen rozkazů Jelačicových, za zrádce vlasti, a podle toho s ním také naložit. Nato uherský sněm pověřil 8. října 1848 Celozemský výbor obrany vlasti funkcí nové revoluční vlády a do jeho čela jmenoval Lajose Kossutha.

Tím byl definitivně uzavřen tzv. záříjový obrat, kdy skončilo pokojné údobí maďarské revoluce a začal národně osvobozenecký boj Maďarů proti habsburské nadvládě. 6. října vypuklo povstání ve Vídni, jež přimělo císaře k útěku do Olomouce. Při zastavení postupu Jelačicových vojsk na Pešť

a Budín se vyznamenali v řadách maďarské armády i čeští dělostřelci 5. pražského dělostřeleckého pluku. V první fázi válečného konfliktu s Vídní na sklonku září vstoupilo do maďarské armády mnoho dobrovolníků z řad prostých občanů, složitější bylo formování důstojnického sboru, neboť po zavraždění Lambergově opustilo honvédské oddíly mnoho německých důstojníků.

Krátce po vypuknutí vídeňského povstání požádal předseda vídeňských demokratických spolků dr. Karl Tassenau 10. října 1848 o zásah maďarské armády ve prospěch vídeňské revoluce, již vyjádřilo na návrh Kossuthův týž den podporu i maďarské národní shromáždění ve svém svolání říšskému sněmu ve Vídni. Svou pomoc bojující Vídni podmiňují ovšem Maďaři Jelačicovým vstupem na rakouskou půdu. Proti zásahu maďarské armády ve Vídni se vyslovil předseda dolní komory uherského sněmu Dénes Pázmándy i vrchní velitel maďarské zadunajské armády generál János Móga. Kossuth sám v té věci váhal, stále odkládal konečné rozhodnutí a toto váhání v něm posílilo i odmítavé stanovisko maďarských důstojníků k zásahu ve Vídni, když 25. října osobně navštívil Mógův vojenský tábor v obci Mihályfalva. Za těchto okolností došlo k tažení maďarské armády na Vídeň opožděně až koncem října 1848, kdy dobře zorganizovaná a mnohem početnější Windischgrätzova vojska porazila Maďary 30. října v bitvě u Schwechatu a o den později rozdrtila také odpor revolučních sil ve Vídni.

Porážka u Schwechatu umožnila Kossuthovi uskutečnit jeho záměr a postavit od 1. listopadu 1848 do čela tzv. horní armády, bojující proti Windischgrätzovi, Artúra Görgeye, který se jevil jako nejschopnější z mladších důstojníků, a ač mu bylo teprve třicet let, postoupil od července do listopadu 1848 z nadporučíka až na generála. Brzy se však ukázal naprostý

protiklad mezi ním a Kossuthem. Kossuth spoléhal především na národní gardu, dobrovolníky a lidové pomocné oddíly, jež se vyznamenaly v bojích proti Jelačicovi, kdežto Görgey jako voják z povolání hlavně na řádně vyzbrojenou armádu, vycvičenou ještě v c. k. službách, z níž učinil základ nové honvédské maďarské armády, jež se v podstatě zformovala od září do prosince 1848 v bojích proti Jelačicovi a Rakušanům. V řadách této armády bojovalo i mnoho Němců, Poláků, Italů, Jihoslovanů, Čechů aj., což se odrazilo i ve velitelském sboru, kde najdeme kromě Maďarů i jiné vynikající velitele, např. Němce Antona Vettera, Srba Jovana Damjaniche, Angličana Richarda Guyona aj. Z poněmčelé české rodiny pocházel legendární generál Klapka. Jádro důstojnického sboru tvořili přirozeně Maďaři, z nichž zvláště vynikl Mór Perczel, Lajos Aulich, János Lenkey, Lajos Kazinczy aj.

Na konci období relativního klidu, kdy se opět hlásily o slovo utlačované národnosti a rolnictvo, požadující v říjnu a v listopadu 1848 rozšíření poddanských zákonů na alodiální rolníky, došlo k důležité změně, když po abdikaci Ferdinanda V. nastoupil 2. prosince 1848 na rakouský trůn mladý, teprve osmnáctiletý František Josef I. (1830 – 1916), plně podléhající vlivu vídeňské kamarily. Změnu inicioval také nový rakouský ministerský předseda Felix Schwarzenberg. Kossuth tehdy napsal ve svém listě Kossuth Hírlapja 5. prosince, že abdikace je možná jen se souhlasem národa a že Maďaři Františka Josefa I. neuznávají za uherského krále. Toto stanovisko potvrdil i uherský sněm, který vyhlásil věrnost odstupujícímu Ferdinandu V. 7. prosince v dopise svému příteli László Csányimu Kossuth zdůraznil, že Uhry sice mají společného panovníka s Rakouskem, ale jsou na Rakousku nezávislým státem.

Nato 13. prosince 1848 vpadla do Uher vojska Windischgrätzova, který se pokusil prohlášením o nedotknutelnosti zákonů o osvobození poddaných pacifikovat rolníky a rakouská vláda učinila i další ústupky uherským národnostem, když nový císař potvrdil v jejich funkcích srbského patriarchu Rajačiče a vojvodu Šupljikace. Také maďarská revoluční vláda se snažila získat rolnictvo na svou stranu. Kossuth sliboval válečným invalidům deset jiter půdy anebo tisícové odstupné a vyzýval lid ke gerilovému odporu. Nebyl ovšem již ochoten důsledně splnit rolnické požadavky dovršení poddanských zákonů a na Táncsicsův požadavek likvidovat zbylé feudální služebnosti odpověděl slovy, že „je nepřítelem vlasti ten, ... kdo burcuje proti šlechtě, neboť pobuřovat lid kvůli nějakým pastvinám znamená zmenšovat tu sílu, kterou potřebujeme na záchranu vlasti.“ Přesto se v prosinci 1848 jednalo v uherském sněmu o dalších požadavcích rolníků, např. o zrušení prací v obecném zájmu, a také o konkrétním finančním odškodnění šlechty.

V době, kdy hlavní Windischgrätzova armáda postoupila do středu Uher, neopomenul Kossuth poslat 22. prosince příspěvkem kněžím všech vyznání, aby využili vánočních svátků a při bohoslužbách probouzeli v Maďarech nadšení pro boj za svobodu jako jejich nejvyšší občanskou povinnost. Stále ustupující maďarský generál Görgey se snažil zachovat své hlavní síly netknuty, neboť chtěl prosadit kompromisní mír, který by vrátil Uhry do svazku monarchie při zachování dubnových zákonů. Kossuth naopak prosadil koncem prosince 1848 na uherském sněmu pokračování v boji a přenesení uherského sněmu i maďarských vládních úřadů do Debrecína. Při této příležitosti vydal v Budíně 31. prosince manifest, v němž vyzýval Maďary, aby nepodléhali panice a důvěřovali v příznivý vývoj válečných událostí. Přesto nebránil vyslání mírového poselstva z řad zá-

stupců uherského sněmu k Windischgrätzovi do Bicske u Pešti, kde však 3. ledna 1849 požadoval rakouský maršál bezpodmínečnou kapitulaci revolučních sil. O dva dny později obsadil hlavní město Uher, které revoluční vojska bez boje vyklidila.

Po přenesení uherského sněmu a vládních úřadů do Debrecína se zdála být věc maďarské revoluce ztracena. Ze 450 poslanců národního shromáždění přešlo do Debrecína jen 150 a teprve později vzrostl jejich počet na 300. Většina konzervativních poslanců, dokonce i předsedové obou sněmoven uherského sněmu, horní i dolní, György Majláth a Dénes Pázmándy ml., se po obsazení Budína a Pešti Windischgrätzem přidala na stranu císařských. Během přesunu revoluční armády a vládních úřadů do Debrecína vezl s sebou Kossuth uherskou korunu, vystavoval ji ve větších obcích a ihned po příchodu do Debrecína vyzval okolní župy a města k organizování lidového odporu proti Rakušanům. Debrecín nazval „pevnou skálou, na níž Bůh zbuduje církev maďarské svobody“.

Po prvním nadšení nad organizováním nového odporu proti Rakousku sílil v uherském národním shromáždění v Debrecíně boj mezi tzv. mírovou stranou, která si chtěla pokračováním v boji zajistit výhodný mír s Rakušany, a radikály, kteří požadovali úplný rozchod s Vídní, samostatnost Uher a nahrazení monarchie republikou. Radikálové navrhovali, aby poslanci, kteří se nevrátí do 1. března 1849, byli zbaveni svého mandátu, neboť doufali, že obsadí uprázdněná místa. Mírová strana zaútočila s obviněním z machinací se zabaveným majetkem na nejvlivnějšího představitele radikálů, šéfa revoluční policie László Madarásze, jehož se Kossuth dostatečně nezastal, a proto Madarász podal demisi. Ještě předtím vystoupili radikálové s návrhem na federativní uspořádání Uher, což

navrhoval počátkem března v listě Kossuthovi také zmocněnec maďarské vlády ve Francii László Telcki. V polovině března navrhli radikálové odstranit zbytek feudálních služebností a zavést revoluční diktaturu v čele s Kossuthem. Tento svůj požadavek opakovali Kossuthovi i 24. března, kdy mu navrhli, aby rozpustil uherské národní shromáždění a místo Görgeye pověřil vrchním velením generála Bema, který proslul svými vojenskými úspěchy v Sedmihradsku. Kossuth odmítl myšlenku revoluční diktatury jakobínského typu, ale rozhodl se vystoupit na uherském sněmu proti návrhům na kompromis s Habsburky.

Na další vývoj mělo zásadní vliv vyhlášení tzv. oktrojované ústavy v Olomouci 4. března 1849, které počítalo s úplnou likvidací samostatného postavení Uher a jejich plným zařazením do celku centralizované monarchie. Tehdy se zrodil Kossuthův plán na vyhlášení nezávislosti Uher a detronizaci Habsburků v Uhrách. Svůj návrh konzultoval nejprve ve formě prohlášení proti oktrojované ústavě s rozhodujícími vojenskými veliteli a 12. dubna s ním seznámil již v plném rozsahu poslaneckou sněmovnu v Debrecíně, kde zdůraznil i potřebu dohody s nemaďarskými národy Uher a spojení s Itálií a s Tureckou říší. Vlastní prohlášení nezávislosti, slavnostně vyhlášené ve Velkém reformovaném kostele v Debrecíně 14. dubna 1849, provolalo nezávislost Uher a Sedmihradska a detronizaci habsbursko-lotrinského rodu. Kossuth se stal hlavou státu, vladařem či guvernérem Uher (tak bývá překládán do češtiny těžko přeložitelný maďarský výraz kormányzó elnök). Obklopil se svými nejbližšími, již 16. dubna jmenoval např. svou sestru Zuzanu Kossuthovou – Meszlényiovou vrchní zemskou sestrou, to jest náčelnicí sboru uherských zdravotních sester. Odkud očekával pomoc, dokládají jeho první

listy do ciziny o vzniku samostatných Uher, jež adresoval 20. dubna francouzskému prezidentovi Ludvíku Napoleonovi a prezidentu benátské „republiky San Marco“ Danielu Maninovi. Téhož dne vydal Kossuth i provolání k maďarským vojákům v cizině (zvláště v Itálii), aby se neprodleně vrátili do vlasti a připojili se k národně osvobozenckému boji. Prohlášení nezávislosti znásobilo Kossuthovu energii, když mu bylo později vytýkáno, že hlavním motivem tohoto historického kroku byla jeho touha po neomezené osobní moci, již by nahradil Výbor pro obranu vlasti, bránil se Kossuth poukazem na intriky kompromisníků a tvrdil, že vyhlášením nezávislosti Uher „spálil s konečnou platností most zbabělé zrady“.

Prohlášení nezávislosti bylo přijato za příznivé vojenské situace, kdy se po zimních neúspěších válečná iniciativa vrátila do rukou Maďarů. 2. dubna 1848 porazili v bitvě u Hatvanu vojska rakouského generála Schlicka a koncem dubna obsadili Komárno a Pešt. Když vyprchalo první nadšení nad Prohlášením nezávislosti, vystoupily znovu do popředí kompromisní síly, usilující o přijatelný mír s Habsburky. Těmto silám podléhala do značné míry i nová revoluční maďarská vláda v čele s ministerským předsedou a zároveň ministrem vnitra Bertalanem Szemerem, utvořená 1. května 1849. Příliš pozdě si v maďarském revolučním táboře uvědomili nutnost ústupků nemaďarským národům Uher. Kossuth pověřil již v den vyhlášení nezávislosti rumunského poslance uherského sněmu Ioana Dragoše navázáním styku se sedmihradskými Rumuny a z iniciativy Poláka Czartoryského se sešli 18. května v Paříži maďarští politikové László Teleki, Ferenc Pulszky a Frigyes Szarvady s Františkem Ladislavem Riegrem a dohodli se na návrhu federativního uspořádání Uher, v němž by byla poskytnuta plná autonomie Chorvatům, Srbům a Rumunům a jenom

v omezeném rozsahu (v kultuře, náboženství a místní správě) také Slovákům a Němcům. Porada navrhla maďarskému národnému shromáždění vydat příslušné prohlášení a jednat s uvedenými národnostmi. Nejdále dospělo jednání s Rumuny, v němž největší aktivitu projevil rumunský revoluční demokrat Nicolae Bălcescu, který jednal koncem května 1849 s Kossuthem o zformování rumunské legie v rámci maďarské revoluční armády a o národnostních požadavcích uherských a sedmihradských Rumunů. Praxe se však stále s tímto pozitivním úsilím rozcházela, během května dali Maďaři popravit představitele sedmihradských Sasů Stephana Ludwiga Rotha a sedmihradských Rumunů prefekta Buteanua.

V této době již celkovou situaci významně ovlivnil nový faktor. Rakouský císař František Josef I. požádal 21. května ve Varšavě o pomoc ruského cara Mikuláše I. a ten postavil v krátkém čase proti maďarské revoluci do pole dvoustetisícovou armádu, která překročila pod velením knížete Paskeviče 15. června dukelský průsmyk a svůj hlavní nápor zaměřila na východní Slovensko a Sedmihradsko. Zároveň s vpádem carské intervenční armády zahájila ofenzivu proti Maďarům stošedesátitisícové armády nově jmenovaného vrchního velitele rakouských vojsk v Uhrách maršálka Haynaua. Již počátkem června přesídlil Kossuth a maďarské národní shromáždění do Pešti a maďarská revoluce se chystala k poslednímu odporu proti spojeným rakouským a ruským silám. Zároveň sílily rozpory ve vedení revoluce. V těchto kritických dnech vytýkal např. ministerský předseda Szemere Kossuthovi neúměrné zasahování do činnosti jednotlivých ministerstev, jimž prý Kossuth „předepisuje i abecedu“ a snižuje tím jejich autoritu. Výtka byla do jisté míry oprávněná, nikdo však neprokázal větší odhodlání k obraně ohrožené revoluce než Kossuth. Na jeho

popud se v nejtěžších dnech obrátila maďarská revoluční vláda 28. června 1849 k národům Evropy s výzvou:

„Na maďarské půdě bojuje svoboda s otrokářstvím, právo s hrubým násilím, humanita s nelidskostí vedou zápas na život a na smrt... Národy, probudte se ve chvílích hrozného nebezpečí, kdy spojené armády tyranů začínají potlačovat svatou věc svobody v Německu, v Itálii a v Uhrách... Probudte se, národy Evropy, na území Uher se rozhoduje také o vaší svobodě.“

Výzva adresovaná evropským národům se setkala sice s ohlasem u veřejnosti, dokonce i část ruské veřejnosti a představitelé revolučních demokratů Gercen, Černyševskij aj. odsoudili carskou intervenci, avšak oficiální podporu maďarská revoluce odnikud nedostala. 11. července obsadila Haynauova vojska Pešť a maďarská armáda se musela stáhnout na jih Uher a do Sedmihradska. V této tísní maďarská vláda vyhlásila 28. července 1849 ve svém předposledním sídle v Segedíně „na upokojení nemaďarských občanů“ národnostní zákon, v němž počítala s jejich jazyky pouze v místní správě, na základních školách, v soudnictví a také v oblasti církevní. Na uvedení tohoto zákona do praxe bylo však již příliš pozdě.

Porážka revoluce a pobyt v emigraci

Poslední týdny maďarské revoluce byly naplněny neplodným jednáním uherského parlamentu o tom, koho pověřit plnými mocemi v poslední fázi odporu proti ruským a rakouským vojskům, sílící kritikou Kossutha, kterého obviňovali z nerozhodnosti a nekompetentnosti ve vojenských záležitostech i z